

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 126 2005

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2006 och för recensioner 1 september 2006.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapetets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 91-87666-23-5

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2005

i sitt forskningsarbete, men om så är fallet hade motiveringen kunnat vara något vidare.

Behandlingen av tidigare forskning väcker också en del funderingar. Vandenhauter tenderar att förlita sig på andrahandsinformation i stället för att hänvisa direkt till den statistik kring lyrikutgivningen som Hans Olof Johansson har tagit fram. Med tanke på studiens natur är det märkligt och olyckligt att just tidigare statistiska studier kring periodens bokutgivning används i så liten utsträckning. Jag saknar även en fylligare redogörelse för omständigheterna på bokmarknaden före och under den period som står i fokus. En del väsentliga basfakta kring förlagslandskapet och de ekonomiska omständigheterna, vilka lätt hade kunnat inhämtas från exempelvis de statliga bokutredningarna, Per I. Gedins *Litteraturen i verkligheten* (1975, ny utg. 1997), Johan Svedjeds redan nämnda *Gurun och grottmannen* och Rolf Yrlands *Litteraturens villkor* (1984, nya utg. 1990 och 1994), saknas i framställningen. Här kan också nämnas att Vandenhauter går miste om en del av sina föregångares nytillkomna resultat genom att använda tidiga utgåvor av en del studier och inte de reviderade nyutgåvorna. Något annat som Vandenhauter gärna hade fått komplettera med inför den nya utgåvan av avhandlingen är hänvisningar i den löpande framställningen till tabellerna i bilagorna. Till följd av att detta har utelämnats blir det emellanåt svårt att orientera sig i analyserna.

Den nya utgåvan av avhandlingen är på många sätt identisk med den tidigare stencilerade. På en punkt har Vandenhauter dock gjort omfattande ändringar och det är i den grafiska presentationen av statistiken. I den stencilerade utgåvan fanns en omfattande separat bilaga som endast delvis finns med i den nya utgåvan. 78 sidor utförlig statistik har blivit 10 sidor i bilagorna och några spridda tabeller och figurer i brödtexten. Flera figurer som visar förhållandena mellan olika variabler visuellt har därmed exkluderats. Detta har sannolikt gjorts i syfte att göra framställningen mer pedagogisk, men får dessvärre till följd dels att den som inte är införstådd med Bourdieus metoder och korrespondensanalys som redskap riskerar att få svårt att helt greppa resultaten, dels att den terminologi som Vandenhauter lånar från statistikens område nu känns något påklistrad. Jag hade helst sett att den komplexitet i statistiken som fanns i den första utgåvan hade bevarats i den senare, inte minst med tanke på att siffrorna i sig utgör en stor

och viktig forskningsinsats och därmed förtjänar utrymme.

Ris och ros blandas oundvikligen i en genomlysning av det här slaget, men det ska dock framhåvas att det i Sverige finns få lika ingående studier av en författarpopulation med ett så gediget statistiskt material i botten som Daan Vandenhauters doktorsavhandling. Den är mig veterligt den första och enda studien av en period i den svenska litteraturhistorien där Bourdieu tillämpas tillsammans med en genomförd kvantitativ analys. Även om vägen som ovan visats är kantad av några frågetecken tar det inte bort det faktum att det här är en viktig studie för vår förståelse av det svenska litterära fältet under det sena 1900-talet.

Åsa Johansson

Eva-Britta Ståhl, *Allt är sönderslitet men strävar efter helhet. Eva Ström 1977–2002*. Gidlunds förlag, Hedemora 2004.

Vissa författare har blivit förment lätta att tala om då de givits historiskt utrymme genom den förgrovade svenska ovanan att decennieindela litteraturen. Förrföra århundradets åtti- och nittitalister har förvisso åtskilt på grunder som åtminstone till dels är rimliga. Men det fortsatte med tiotalister, tjugotalister etc. Fyrtioalet frambragte emellertid en banbrytande generation som sina heterogena representanter till trots åstadkom ett slags paradigmskifte. Men laster traderas, så ock detta kronologiinstrument. En del diktare, ofta mindre självständiga, kan visserligen enkelt inrangeras i 60-tal eller 80-tal eller något annat handboksdefinierat årtionde. Släktband, kollegialitet, estetiska och ideologiska grupperingar finns ställvis fog för, men varje kategorisering utestänger åtskilliga kvaliteter. Pedagogiken förenklar på bekostnad av en samtids överblickbara spretighet.

I mångt och mycket ljuger decennietänkandet. Inte bara för att man definierar en tioårsperiod efter en yngre generation som krupit upp på parnassen. Samma period kan ju faktiskt domineras av och utvecklas konstnärligt av (något) äldre författare. Och de yngre skriver inte nödvändigtvis sina viktigaste verk under det tiotal som de debuterar i. Under 50-talet skrevs de kanske viktigaste böckerna av Johnson, Moberg, Martinson, Ekelöf, Ahlin och Lindegren – men de har inget

eller föga att göra med så kallade femtitalister. Begreppen förvirrar så länge de är mer tidsmärkörer än kvalitativa bestämningar. Men även de egenskaper som vidhäftar ett årtionde blir generaliseringar. Under 60-talet är man konkret, nyenkelt eller utåtriktat politiskt, under 70-talet skriver man brukslitteratur och sociala vardagsbekännelser, under 80-talet plagierar man Derrida och Paul de Man, blir språkfilosofiskt 'medveten' och allmänt ideologikritisk.

Men två av vår samtids främsta poeter skär igenom de rubrikord som toppar de årtionden de debuterar, etableras, förändras, varför de (ännu) inte har hamnat i fokus för forskningsarbeten vilkas ambition är att teckna den nutida poesins utveckling: Eva Runefelt och Eva Ström. Vad gäller Ström är hon inget trendigt plåster på tidens idéer i den bemärkelsen att man i hennes poesi kan utläsa postmodernt kontinentala koryféeer omstuvade till dikt. Ändå är hon mer involverad i tidens händelser än de flesta av sina generationskamrater.

Eva Ströms diktning och dennas tillhörighet i en 1900-talstradition, dess genklanger, influenser och intertexter, har nu synnerligen välkommet skärskådats och närskådats av Eva-Britta Ståhl i *Allt är sönderslitet men strävar efter helhet. Eva Ström 1977–2002* (2004).

Ståhls satsning på en åttelängd från Rilke till Norén gör att den samtidigt skrivna svenska poesin av rang ('70'-, '80'- eller '90'-talets) kommer på undantag i detta grävande efter särartens litterära rotsystem. Släktträdet växer fram i takt med att lejonparten av författarskapet går igenom, bok för bok, pjäs för pjäs. Kronologin följs förvisso inte helt strikt, men bildar stomme. Om än Ströms tidiga produktion behandlas översiktligt och något mosaikartat, kan Ståhl med sin uppläggning visa den överblick hon har och med jämna mellanrum stiga in i verken och ge oss insyn i ett författarskap som präglas både av förändrighet och tematisk kontinuitet. Dock är verken som skall beaktas så många, informationen som skall förmedlas så diger, att studien ibland tenderar att fyllas av resuméer och korta exegeter (liksom att man gång efter annan får höra vad som senare skall utredas, vad som tidigare sagts etc, som om Ståhl inte fullt litade på sin disposition).

Kronologin skall samordnas med Ståhls jakt på tematiska strukturer och hur dessa texternas inre sammanhang öppnas mot ett intertextuellt

fält av allsköns litterära förbindelser. Vad gäller texternas teman frigörs bärande kontraster, fundamentala polariteter, som upplösning–förstening, känsla–förnuft, biologi–teknologi, vilka vi skall förstå som organisatoriska principer för betydelseproduktionen. Huruvida temabegreppet är ämne, ärende, inre arkitektur eller motor framgår emellertid inte helt klart. När Ståhl sammanfattande talar om den tematiska kontinuiteten genom Ströms böcker betyder det de till synes viktigare grundtankarna (243).

Ståhls intertextuella analyser fogar till de litterära verken ett (stort) antal undertexter som oftast länkas rimligt, men mer till enskilda textpassager än att ge grunden för en mer helhetlig förståelse av verkets innebörd. Det gäller till exempel *Brandenburg* (1993), där de intertextuella banden synliggörs; hur de opererar i Ströms dikter är det mindre redogjort för. Här hade behövts ett resonemang om vad Ståhl verkligen avser med intertextualitet. Hur förhåller den sig till textjämförelse, associativitet, påverkan, stilistisk likhet, medveten förlaga etc. Det är värt att märka att den engelska summeringen säger att metoden är "principally comparative" (340), medan den för Ståhl annars centrala intertextualiteten inte alls nämns (men listas som key word).

Som nyckelord nämns också "world politics". Ström skriver helt klart i nära anslutning till världspolitiskt brännande angelägenheter (som Balkankrigen i *Brandenburg*), vilket föranleder Ståhl att beteckna poeten som "tidsmedveten". Att Ström är det skall ingalunda ifrågasättas, men det framstår som om tidsmedvetenhet yttrar sig i explicit gestaltning av samtidspolitiska skeenden. Måste det vara så? Är Ström mindre tidsmedveten när hon skriver om andra ämnen? Och är Eliot mindre tidsmedveten, eller Lindegren, för att "konkreta och partikulära tidshändelser som *Brandenburg* registrerar" visserligen inte är "helt otänkbara i *mannen utan väg*, men de förekommer där på ett mera dolt sätt" (203)? Ståhl svarar i ärlighetens namn inte ja på min fråga, men hennes genomgång låter påskina tanken att tidsmedveten är man om man poetiskt direkt tar sig an en pågående konflikt. Är Frostensons diktning mindre tidsmedveten för att den inte manifest skildrar internationell politik? Själv skriver Ström (*SDS*, mars 1994), att Lindegrens diktbok är "sin tids mest kongeniala skildring av en krigsskadad värld" (218).

Lindegren kunde man stanna till vid av flera

skäl. Det rör Ståhls syn på Ströms litterära föregångare. Ströms arbete är här effektivt och i regel övertygande, men utöver det något oprecisa bruket av intertext, kan man ifrågasätta premisserna för urvalet av förfäder och -mödrar. Att Rilke, Södergran, Celan, Plath, Norén och Trotzig förs fram är tvivelsutan upplysande, men den som har fört fram dessa förebilder är inte minst Ström själv. Ståhl hörsammar och följer troget. Här ligger ett metodiskt dilemma, det att låta författarens utsagda kanon bilda plattform för forskarens litteraturhistoriska resa. Det finns åtskilliga exempel på hur diktare velat styra förståelsen av det egna verket i en historisk kontext. Man behöver inte nödvändigtvis misstänkliggöra varje författaruttalande, men faran förligger att man vänder bort blicken från annat, som de diktare Ström inte nämner. En mindre sympatisk läsning hade kunnat aktualisera en annan tradition. Tematisk läsning tenderar tillika att plocka fram texter, avsnitt och citat, vilka skall passa den förutbestämda tankestruktur man sett som just organiserande. Läger man tyngdpunkten annorstädes, ploppar andra författarnamn rimligen upp.

För Plaths del, exempelvis, citeras några dikter, men utan större utläggning. Bättre går det med Hölderlin–Rilke–Celan-traditionen som förvisso är viktig i sammanhanget, och gediget behandlad av Ståhl. Så är också diskussionerna om mystik och religiositet i anslutning till Ströms *Akra* (1983), liksom till nämnda historieskrivning, välgörande. Men de ger däremot mindre inblick i Ströms icke-idealistiska och ambivalenta gudsyn och inte heller leder dessa lyriker naturligt in i hennes egenartade diskurssammanflätning, där religiös tematik interfolieras med medicinsk terminologi. Och vad betyder egentligen denna legeringsteknik?

Ströms diktning poetiserar naturvetenskapens världshållning och bemänger den sakrala poesin med biologi och patologi. De normalt väsensskilda språken och förhållningssätten löds samman och Ström upphäver deras självständighet för en syntetisk och komplex livssyn. Gud samtalas med Darwin, poesin står inte främmande för sjukjournalen, sagan invaderar biologin. I en text frågar Ström om Gud kan vara den senillementa, en "äldrad, vithårig kvinna som låg i en säng med en bäge av bältros tecknad över bröstet" (*Samtal med en daimon*, 1986), hon kan låta algebra och metafysik förmälas (*Kärleken till matematiken*, 1989), och det strömska tonfallet kan

samsas med bönen: "förbarma dig över ösofagusvaricerna", vädjar hon och tillåter DNA:s "rekombinanter att Bachsvinga sig upp ur amöbornas slemkättar" (*Revbensstäderna*, 2002).

Häri ligger en poetisk landvinning som Ström gör till sin, om än med föregångare också ur en annan tradition än den rilkeska. Föreningen av naturvetenskap och existens genljuder av barock (en lyrik som funnit vägen fram till Eliot och Lindegren). Sidoordningen av DNA och Gud hade helt enkelt kunna foga andra poeter till Ström. Ståhl noterar förvisso detta märkliga språk och rimligen hade hon kunnat precisera det genom att just gå i närkamp med formen, hur dikterna är sammansatta. Troligen hade då *Brandenburgs* underliggande matris av värdeevalvering, destruktivitet och döden-i-livet-erfarenheten, gestaltad i en nutida kontext, tydligare gått fram. Och då hade Lindegrens *mannen utan väg* för Ståhl kunnat bli en livligare samtalspartner än vad som är fallet.

Kring *Brandenburg*-dikterna tas visserligen Lindegren upp, men förvånande lite. Samtidskollagets täta och icke-mimetiska stil, det återhållna diktjaget, bildviljan, två- eller fåradstroferna med konkreta påståendesatser som bildar sammansatt uttryck genom att de snarare läggs ovanpå varandra som våningarna i ett höghus än att narrativt kopplas ihop som vagnarna på ett tåg – detta finner man hos Ström och hos (den av henne åberopade) Lindegren. De skriver båda universell tidsdikt och hos Ström är den inte (heller) barrikadartat partitagande, utan visar sin hållning genom gestaltningen av en värld i akut kris. Om politisk poesi tar specifik ställning i ett specifikt fall, där en annan ståndpunkt är fullt möjlig, är det här kanske mer av ett indignerat moraliskt ärende än ett renodlat politiskt.

Akra hade vidare kunnat ställas gentemot Eliots öde land-diktning. Hans formella behärskning och konturskarpa metaforik, såväl som den ominösa samtidsgestaltningen, genomträngd av myter och numinösa stråk, hade kunnat skärpa blicken för Ströms lyrik. När Ståhl nämner poetisk teknik (219), händer ändå inte mycket på området. Förbindelsestrådarna till äldre författare och tematiska centra leder henne emellanåt bort från att följa texternas inre vägnät. Men Ståhl förefaller värja sig lite mot modernismetikett (märk mina högmmodernistiska förslag), och hon är överlag något svävande kring ismer och deras relation till Ström (vilket visserligen på många sätt är befriande).

Själv ser jag Ströms kanske främsta tankefigur vara världen som sjukhus (ett barockt arv...), vilket inrymmer inte bara födelse-, lidande- och dödsmotiven, utan också Ströms fusion (och fission) av kliniskt och läkarvetenskapligt språk å ena sidan och religiöst-existentiellt å den andra.

Men om nu den framtagna traditionen ändå ur flera aspekter känns relevant, blir Ståhls läsningar, som antyttts, väl mycket av ett sökande efter litterära ekon, repliker, relationer. Man kan ställvis få intrycket av att bakgrund, läsefrukter, incitament och upprinnelse mer är målet än en undersökning av själva dikterna. Passager sägs erinra om en annan, ett avsnitt föder associationer till ett annat, en fras påminner om det eller det. Intertextualiteten hade behövt skärpas för att få fatt i det som verkligen inkorporerats i texternas betydelseproduktion, inte bara presenteras som besläktad parallell. I den extremt citatrika studien är risken att Ströms egenart går förlorad i all förbindelseläsning.

Därmed har jag tagit upp några kritiska punkter kring en litteraturvetenskaplig framställning, som annars är tämligen lästlät och som framförallt vittnar om en beläst och skarpsinnig forskare. Ambitionen att teckna en första helhetsbild av ett av våra starkare författarskap idag lyckas i det allra mesta. Det är en bra bok kort sagt – bortsett från ett förbryllande självsvåldigt företag. Det är måhända litet, men alls icke parentetiskt. Kriminellt är det inte, kanske inte oförläpigt, men i en annars angelägen bok har Ståhl här nickat till betänkligt. Bokens huvudtitel är *Allt är sönderslitet men strävar efter helhet*. Så står det inte i någon Strömtext. Felcitering klassas i det närmaste som akademiskt förbud – särskilt om det förs upp i titeln. I den prosadikt i *Berättelser* (1997), varifrån titeln hämtats, står inte "Allt" med versal. Stor sak. Men det står heller inte "sönderslitet", utan "ituslitet". Ståhl förklarar tilltaget med att orden är likartade om än inte synonyma (8). Nej, det sönderslitna har förstörts på annat sätt än det ituslitna som slitits i just två delar. Kanske inte så farligt det heller, även om nyanser är viktiga, enkannerligen i poesi. Men Ståhl menar att "ituslitet" är svårläst! Vilken presumtiv läsare av en sådan här specialstudie finner ordet så svårt att det blir adekvat att välja bort det för ett annat? Och dessutom: Ståhl kommer till citatet när boken närmar sig slutet (240, 272) och frasen får knappast någon riktig tyngd i undersökningen.

Överser vi med Ståhls "titelsjuka", har hon,

utan något decennieklistor, satt in Ström i traditionen, inte på en definitiv plats, det kommer Ströms författarskap och framtida forskning att rucka på, men Ståhl har gjort det med sådan in-kännande förmåga att boken kommer att förbli standardverket om Ströms diktning. Länge.

Niklas Schiöler

Kerstin Munck, *Att föda text. En studie i Hélène Cixous författarskap*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm/Stehag 2004.

Det är en händelse som ser ut som en tanke. Kerstin Muncks studie i Hélène Cixous författarskap vittnar om att distinktionen kön och genus med underavdelningen essentialism och konstruktivism har spelat ut sin roll inom den samtida feminismen. För visst är det väl den distinktionen som utgjort hindret för en tidigare introduktion av en av den franska poststrukturalismens mest tongivande författare? Som Munck påpekar har Toril Mois bedömning av Cixous författarskap, som "en framställning av skrift som en kvinnlig essens" i *Sexual/Textual Politics* (1985) länge fungerat som ett censurerande överjag för den feministiskt medvetna läsaren (s. 196). Munck vill i sin studie ta avstånd från den karaktäristiken och istället visa att Cixous egen skrift underminerar varje försök att läsa henne essentialistiskt.

Cixous texter hämtar inspiration från en fransk filosofisk tradition där språkets mångtydighet utnyttjas för att dekonstruera eller öppna upp etablerade föreställningar och tankemönster, men också från Joyce, vilken Cixous skrev sin doktorsavhandling om 1968. De språkliga kontaminationer som präglar *Finnegans Wake* utgör, enligt Munck, även ett av Cixous särmerken som författare. Munck diskuterar bland annat Cixous drift med det franska ordet för manlig, "mâle", med vilket Cixous ersätter det homonyma "mal" (dålig) för att omtala en ung kvinnas uppfostran i fiktionen *La* (1976):

Genom att skriva "mâle élève" i stället för "mal élève" sammanfattar Hélène Cixous i ett cirkumflex på ett elegant vis hela den diskussionen som handlar om det konstruerade könet! Genom dekonstruktion av språkets signifikanter sätter hon könsidentiteter i gungning. (s. 197)